

Veronika Lopourová
UČO: 41676
email: lop@mail.muni.cz

SOC 416 Kvalitativní interview a biografické techniky

Analýza rozhovoru – jednotlivec

Úvod

Projekt našeho týmu předpokládal rozhovory s lidmi, kteří v minulých 12 měsících absolvovali střední nebo vysokou školu, po ukončení studia nezískali práci (stali se nezaměstnanými), ovšem v současné době již zaměstnání mají. Zajímalo nás především, jakým způsobem se tito absolventi vyrovnávají s nezaměstnaností, jaké k tomu využívají strategie. Podle našeho schématu dotazování nás konkrétně zajímalo sedm základních tematických okruhů – jak dnes dobu nezaměstnanosti komunikační partner(ka) hodnotí (kladně/záporně), jakou roli hráli v dané době rodina, vrstevníci a formální instituce, jak dobu nezaměstnanosti prožíval(a), jaké konkrétní postupy realizoval(a) k tomu, aby práci získal(a) a co se změnilo v životě poté, co nezaměstnanost nastala a skončila.

Můj komunikační partner byl absolventem gymnázia, který se nedostal na vysokou školu, pět měsíců byl nezaměstnaný a v současné době pracuje jako překladatel pro pražskou obchodní společnost, zároveň se nevzdává myšlenky, že se na vysokou školu ještě dostane. Kontakt na něj jsem získala od kolegyně z práce, šlo o synovce jedné její kamarádky. Rozhovor trval 56 minut, byl veden v kavárně v podvečerních hodinách.

Způsob analýzy

První vysvětlující úroveň tvoří témata předpokládaná ve schématu dotazování. Jde o témata ke kterým směřovaly mé otázky, tzn. co nebo kdo a jakým směrem nebo způsobem ovlivňovalo strategie komunikačního partnera při vyrovnávání se s nezaměstnaností a hledání práce. Nalezené kategorie a souvislosti budou podloženy konkrétními příklady z rozhovoru. Analýzu jsem prováděla tak, že jsem nejprve v přepsaném a vytištěném rozhovoru zvýraznila slova, kterými komunikační partner popisoval dobu nezaměstnanosti a své tehdejší aktivity. Po tomto zvýraznění se bez ohledu na sedm předpokládaných témat objevily tři obecné tematické oblasti. Komunikační partner popisoval jednak nezaměstnanost jako takovou (strukturálně), potom aktivity směřující k vyrovnání se s nezaměstnaností a ukončení nezaměstnanosti a nakonec zkušenost zaměstnanosti jako takové. Popis a interpretaci doby nezaměstnanosti můžeme v kontextu našeho projektu chápat jako důvody pro výběr a realizaci určitých strategií a popis a interpretaci následné doby po nalezení zaměstnání jako žádoucí cíl a důsledek těchto strategií (případně proč tyto strategie k žádoucímu cíli nevedly). Tyto tři kategorie vytvářejí obecnější analytický rámec, a tak poskytují interpretační kontext pro závěry této analýzy.

Výsledky analýzy

Prvním tematickým okruhem, na který mířil náš projekt, bylo hodnocení stavu nezaměstnanosti komunikačním partnerem. Předpokládali jsme, že první otázkou, kterou budeme chtít zodpovědět, a která bude základem pro analýzy dalších témat, bude skutečnost, zda komunikační partner vnímá zkušenost nezaměstnanosti pozitivně nebo negativně. Při analýze mého rozhovoru se však ukázalo, že tato odpověď je až důsledkem dalších dílčích

závěrů, proto se k ní vrátím až jako k poslednímu (ovšem podle mého názoru velmi zajímavému) bodu analýzy.

Roli aktérů a jiných mechanismů odlišných od komunikačního partnera samého (tedy rodině, vrstevníkům, formálním institucím) sám komunikační partner připisoval prakticky nulový význam. Žádnou z otázek, ať jsem se k nim dostala na začátku, uprostřed či na konci rozhovoru, jsem nezjistila, že by viděl zásluhu či vinu ostatních subjektů na svém stavu či jeho změně, aktivitě či prožívání.

Rodičům tedy přímo a výslovně vliv na své jednání nepřiznává. Ovšem k tématu rodiče a synova nezaměstnanost se vrátil v rozhovoru několikrát v rámci dalších dílčích témat. Jako reakce na jeho nezaměstnanost zřejmě došlo k rozkolu v rodině natolik, že se od nich odstěhoval. Nepodařilo se mi zjistit více, jen to, že se rozhovory s rodiči o jeho situaci staly tabu – snad aby nedocházelo k dalším konfliktům.

a, a... a s těmi rodiči, to bylo... (pauza). Potom jsme se... jakoby... udobřili, ale už jsem se nechtěl vracet k nim bydlet...

... oni byli trochu naštvaní na mě, oni teda oba pracujou... (nádech), ale (výdech)... potom už jsme se o tom nebavili. Už to je takové tabuizované téma.

Vy jste nechtěl se o tom bavit...

Ne.

Nebo se o tom nechtěli bavit rodiče? Ani jeden.

Rodiče nevím. A ... asi taky ne, protože jsme se... z jejich... ani z jejich iniciativy o tom nebavili.

Ale při zmínce o rodičích se objevují slova jako „zklamání“, „není to pro ně plnohodnotné“, „byli trochu naštvaní“, „přežili to“, takže situaci poměrně často (negativně) hodnotil i z pohledu svých rodičů. Nebyly mu příjemné jejich reakce, ale racionalizoval si je.

... a rodiče, já jsem je o nic ani nežádal, tak pak, nevím, asi mě chtěli nechat, ať se s tím nějak vypořádám sám..., že to je dobrá lekce do života. Což asi možná udělali dobře. Jako nevím, co by bylo, kdyby mě přemlouvali, abych třeba zůstal u nich nebo třeba nějaký jejich známí, že mi něco seženou, to by, nevím, jestli bych si něčeho takového vážil, to... nevím, jestli by mě to vůbec bavilo...

Chápal svůj vztah s rodiči tak, že rodiče jeho situaci nerozuměli, protože sami nikdy nezaměstnaní nebyli, ani jim něco takového nehrozí (necháпали ho a proto mezi nimi vznikl rozkol). Na druhou stranu v rodičích viděl podvědomě i určitou jistotu, která by mu pomohla, pokud by se dostal na samé dno, ačkoli doufal, že se na ně nebude muset obrátit, protože to by snížilo jeho sebehodnocení, to by chápal jako své osobní selhání.

... No, .. tak jsem věděl, že mám naspořeno něco z těch prázdnin, a že hlady snad nebudu a kdyby bylo nejhůř, tak se můžu vrátit k těm rodičům, ... to by mi ale asi moje hrdost nedovolila... nebo ješitnost

Změnu ve vztahu s rodiči nepřipisuje ani tak nezaměstnanosti, jako spíše osamostatnění se, které na druhou stranu bylo zřejmě vyvoláno rozkolem v rodině ohledně jeho neschopnosti dostat se na vysokou školu a posléze neschopnosti najít si zaměstnání. A nehodnotí ji negativně.

nevím, nedokážu to posoudit, jestli teď mám větší odstup od těch rodičů nebo menší, jelikož s nimi nebydlím, tak možná že by to dopadlo stejně tak, kdybych byl na té vysoké a jezdil domů já nevím, jednou za měsíc. Takhle jsme ve stejném městě a jezdím jednou za týden, tak, to je tak akorát...

V případě formálních institucí je jejich role trochu jiná. Tam vyloženě komunikační partner projevoval přesvědčení, že v jeho případě byla jejich aktivita dokonce zbytečná. Úřad práce

podle něj nemohl v jeho situaci pomoci, jelikož on sám nechtěl primárně získat práci, ale nějak zabít čas před přijímacím řízením na vysokou školu, které chtěl opět zkusit. Takže aktivita Úřad práce mu připadala sice sympatická a milá

*„No já jsem očekával vždycky takový nějaký odmítavý přístup, ale ta paní na pracáku, ta byla hrozně milá, se vždycky pousmála: „Dobrý den pane, jak se máte... a co, už jste něco našel?“ A vždycky to bylo takové (pousmání, smích), spíš příjemné (smích), ale... ale... nebylo to... jako nezacházela se mnou jako s hadrem, takže... mě to upřímně překvapovalo... ,
... bylo normální na tom pracáku tam, přece jenom mi připadalo, že tam chodí fakt ti lidi, co chtějí pracovat...*

ale naprosto zbytečná, jak mnohokrát v rozhovoru zdůrazňoval.

... já jsem věděl, že co se nenaučím, to neumím, takže v tomhle mě to sebevědomí nemohlo nijak ani ublížit ani podpořit.

... Jestli je někdo tak rozhodnutý jako já, že bude dál studovat, tak mu nepomůže žádný rekvalifikační program ani nic. ...

Činnost ČSSZ už nehodnotil tak výrazně pozitivně jako aktivity Úřadu práce,

a na té sociálce... tak tam ty paní byly už takové odměřenější, ale, ale bylo to fajn (protahuje)

na této instituci mu vadilo hlavně prostředí, kde musel být mezi lidmi nestejného sociálního statusu, kteří se chovali z jeho pohledu velmi nepříjemně. Tento svůj pocit vyjadřuje se značným studem a rozpaky, jako by šlo o téma, o kterém se nemluví.

... bylo ... pro mě (rozpačitý smích) nepříjemné (rozpačitý smích)... to prostředí přede dveřma, než za dveřma, takže... úplně, taková... jo, lidi, co často moc nedbají na hygienu..., případně požívají různé... látky alkoholické a podobně... a ... spousta Romů docela hlučných, ... takže to bylo takové... (pauza)... no, jako vždycky jsem to tam nějak vydržel, vždycky jsem se buď koukal do stropu nebo ven z okna nebo jsem si tam něco četl a, a tvářil se, že nevnímám okolní svět... takové, nebylo to příjemné tam čekat.

Svou finanční situaci v době nezaměstnanosti hodnotí jako velmi motivující k práci a považoval by ji za neúnosnou, kdyby nemohl žít z úspor. Výši sociálních dávek hodnotí jako velmi motivující najít si práci.

Finance jako z té podpory, jak už jsem říkal, se nedá slušně vyžít.

...Možná, tak zase ty jsou tak motivační k tomu, aby si člověk tu práci našel. (smích)

Tyto dvě formální instituce tedy z hlediska systému hodnotí poměrně kladně, chyběla mu ale aktivita ze strany školy, na které absolvoval, protože své studenty měla připravit na to, že se mohou nedostat na školu a stát se nezaměstnanými, škole vyčítal, že je nikdo nepřipravil na možnost, že se stanou nezaměstnanými a proto nezaměstnanost byla šok.

... vůbec třeba nepočítala s tím, že by absolvent gymnázia mohl zůstat nezaměstnaný, aspoň mi to tak přišlo, a my jsme s tím, popravdě řečeno, taky nepočítali, a taky jsme nepočítali s tím, že bychom se mohli někde zaměstnat! A, ona taky, takže možná, že by to chtělo mít takový ten plán B, ... a C, jako... co dělat, když: se nedostanete na vysokou. Jo? Zapište se na jazykovku... jenže za jazykovku dáte pětadvacet tisíc, to jako já kdybych dal za jazykovku pětadvacet tisíc, tak nemám co jíst potom... to, co je to pomaturitní studium...

Vrstevníci, kamarádi a spolužáci v jeho případě nehráli vůbec žádnou roli. Kamarádů měl velmi málo, žádné takové, kteří by mu chyběli, s bývalými spolužáky se pravidelně stýká na organizovaných srazech a prostřednictvím internetu si s nimi vyměňuje informace, takže v tomto směru se vyloučený necítil.

No a tak ty spolužáky, tak píšeme si mailem, takže v podstatě já od těch lidí, co jsme se tak nějak více kamarádili na střední škole, tak od těch informace mám, nějaké, a od ostatních, o těch jsem pomalu nevěděl, ani když jsem seděl vedle nich v lavici, takže to mi nějak nechybí ...

Pokud se týká prožívání nezaměstnanosti, komunikační partner se cíleně snažil nezaměstnanost nijak neprožívat. Rozebírání toho, jak se člověk cítí považuje za nejhorší strategii, jak se vyrovnat s nezaměstnaností. Důležité je podle něho nepřipustit si krizovou společenskou situaci, nestigmatizovat sám sebe. S tím souvisí i jeho hlavní strategie, jak se vyrovnat s nezaměstnaností a zároveň se z této situace co nejdříve dostat – najít si aktivitu jakéhokoli charakteru, zabavit se, aby člověk neměl čas zabývat se sám sebou a svou situací. Opět jsme se k tomuto tématu dostali vícekrát během rozhovoru na různých místech.

...bral jsem to jako nutné zlo, jako lekci od života a... nějak jsem se nad tím nepozastavoval..., až teď jak se mě na to ptáte... (smích)

...tak jsem si říkal, že když tolik lidí vyžije ze sociálky, tak musím i já, ...

Hm, já se o tom strašně nerad bavím,... Takže se spolužáky se vůbec nesrovnáváte. No, tak nemůžu, protože bych byl hrozně naštvaný na sebe,...

...bych se to tomu člověku snažil vymluvit a zkusil mu najít nějaké zaměstnání, ne jakože práci, ale něco, co by ho zaměstnalo, nějakou aktivitu, ... a že by přestal na to myslet, třeba já nevím, ... odjet k babičce okopávat brambory nebo já nevím, prostě cokoli.

Když se vrátím k tématickému okruhu, který jsme zamýšleli jako úvodní, je třeba říci, že komunikační partner hodnotil nezaměstnanost výslovně pozitivně.

Jo, konkrétně u mě... jak jsem to prožil... hm... Skvěle! Člověk dělá to, co ho zrovna, to na co zrovna má chuť a není ničím svázaný...jako určitě bych to neprodlužoval, jako hm, myslím si, že je skvělé mít tu zkušenost být nezaměstnaný

No, tak snažil jsem se, potom teda, co jsem si užil toho (nádech) nicnedělání,...

Jedním z možných důvodů je i skutečnost, že nezaměstnanost je u tohoto člověka spojena se ziskem samostatnosti a pocitu dospělosti.

... už, už mi to prostě začalo vyhovovat, ... hm, jakože bydlím v podstatě samostatně, bez nějaké kontroly a nějaké morální zodpovědnosti vůči nim jako „v deset doma“ a podobně... (Pauza), tak teď jsem v deset doma, ale dobrovolně, ale ne proto, že mi to někdo nařídí nebo protože to ode mě někdo očekává.

Zároveň přijímá tuto událost fatalisticky, což mu umožňuje neobviňovat sám sebe ze selhání a snaží se najít v této „nevyhnutelnosti“ nějakou pozitivní zkušenost. Mluví o „facce“ nebo „lekci“ od života, o „životní zkušenosti“, případně se svou situací snaží bagatelizovat.

No, já jsem to pořád bral jako něco přechodného, jako...nějaké intermezzo ... si nemohu dovolit jako zůstat takhle. No a, ... (pauza) nevím jako, pro mě vlastně jako nic zásadního, pro mě to nic zásadního neznamenalo, a...bral jsem to jako nutné zlo, jako lekci od života a... nějak jsem se nad tím nepozastavoval...

Tak je tomu ale většinou tehdy, pokud se zeptám přímo na to, jak svou nezaměstnanost hodnotil. Z jeho výpovědi však nepřímě vyplývá i negativní hodnocení. To vychází ze skutečnosti, že nezaměstnanost obecně chápe jako negativní životní událost, kterou lidé okolo něj odsuzují, zároveň jako něco, co ubírá životu smysl, protože se v ní ztrácí potřebnost lidské aktivity a činnosti.

S nezaměstnaností spojuje slova s negativním významem jako: status, se kterým nikdo nepočítal, pocit zbytečnosti, nejistota, litovat někoho, rozesmutnělý, naštvání, nic, prázdnota, nuda, nicnedělání, zklamání, neplnohodnotnost života, lekce od života, zoufalost, lenost, přechodnost, nutné zlo; ale naopak také s pozitivním významem jako: samostatnost, dospělost, oddech, skvělá zkušenost, volnost, volný čas.

Se zaměstnáním (zaměstnaností) naopak spojoval slova pouze pozitivní: smysluplnost, užitečnost, normálnost, dostatek financí, motivace, aktivita.

Jako strategie k vyrovnávání se s nezaměstnaností se dají identifikovat: nalezení aktivity jakéhokoli druhu, sebedisciplína, zaměřenost na dosažení cíle, neochota smířit se, snaha nevnímat nezaměstnanost a tabuizovat ji v rozhovorech s ostatními, fatalismus a víra v náhody, snaha neanalyzovat svou situaci a nesrovnávat se s ostatními úspěšnějšími.

Závěr

Můj komunikační partner se o nezaměstnanosti vyjadřoval ve dvou rovinách. V první rovině se snažil potlačovat negativní konotace spojované tradičně s nezaměstnaností, i ty, které skutečně spojeny s jeho situací byly – zejména stigmatizaci, neplnohodnotnost a ztrátu smyslu života, méněcennost, selhání. Naopak zdůrazňoval pozitiva, která nezaměstnanost v jeho případě měla, těmi byly především samostatnost, dospělost, zkušenost, volný čas, odpočinek a možnost dalšího vzdělávání. V druhé rovině sdělované nevědomě nebo alespoň méně vědomě, hodnotil nezaměstnanost a svou situaci v ní jako něco, co bylo těžkým obdobím (jako facku nebo lekci od života), co způsobilo rozkol v rodině, který se nepodařilo úplně napravit ani tím, že dostal práci (...jsou rádi. ehm... určitě...), něčeho, co kazí lidem život a je třeba jich litovat (zoufalí padesátníci), něčeho, co by bylo zlé zažívat dlouhodobě (dobrá zkušenost...tedy, krátkodobě...). Necítil se exkludovaný ze sociálních sítí, protože neměl žádné významné interpersonální sítě, do kterých by mohl přestat patřit (žádné důležité vrstevníky) a odloučení od rodičů vnímal pozitivně. Základní strategií, kterou se s nezaměstnaností vyrovnával, byla nestresovat se a vůbec nepřipouštět si skutečnost nezaměstnanosti. Konkrétně tak, že se nezaměstnanost stala tabuizovaným tématem rozhovorů i úvah a volný čas bylo třeba vyplnit jakoukoli aktivitou bez ohledu na její charakter – zaměstnat mozek tak, aby nepřemýšlel nad jinak negativně vnímanou životní situací. Tím, že uzavřel svůj svět, neobjevovali se jako pomocníci nebo naopak škůdci v jeho strategiích žádné další významné subjekty, ani činnost formálních institucí, kterou hodnotil jako v jeho případě zbytečnou, protože nezaměstnanost a vlastně i pozdější zaměstnání chápal jako přechodné období, než se dříve nebo později (ale raději dříve) dostane na vysokou školu. Chápání nezaměstnanosti jako provizoria je také jednou z konkrétnějších strategií, kterých užíval k vyrovnání se s nezaměstnaností. Přivítal by, kdyby budoucí absolventy někdo připravil na možnost být nezaměstnaný, byl by to pak menší šok a lépe by se s tímto stavem člověk vyrovnával. Z rozhovoru, jak jsem jej realizovala bohužel nejsem schopna vydělit, jaké změny v životě přinesla mému komunikačnímu partnerovi nezaměstnanost a jaké ukončení školy, získání nezávislosti od rodičů, rozprchnutí se spolužáků a celkově očekávání nové kvality života po ukončení střední školy. Je zároveň složité odpovědět na otázku, jak nezaměstnanost tento nezaměstnaný absolvent hodnotí, protože v jeho výpovědích jsou rozpory. Tyto vysvětlují základní strategii vytěsňování negativních úvah o nezaměstnanosti a tedy dvěma rovinami hodnocení – vědomou pozitivní a podvědomou negativní.